

ПЁР СЫН ШАПИ

Аварие лекнё хёрне амашё те паллайман

Самрақ чухне Нина Юрьева машина айне пулнә. Йәлтах суранланса пётнә хёр пурәнасса тухтарсем те шанман. Нина вара вилеме парантарна кан мар, ура сине те танә. Вәл паянхи кун пурнәсән кашни саманчәпе килеңме тәрәшатә.

Икё эрнерен тәна кәнә

1945 султа Чөмпөр облаҗәнчи Чәнлә районәнчи Пухтел яләнче Верәпа Петр Селеверовсен җемийнче сыва хёр пөрчи җуралнә. Ача кун җут куриччен амашё упәшкинчен уйрәлнә. Нинән ашшә 1944 султа Тәван җәршивән Аслә вәршинчен йывәр аманса таврәннә, тепер сулхине әна авлантарнә, хайсен яләнчи хёре Верәна тупса панә. Анчах җемьере пәрре хирәсү тухсанах ашшә хёрне киле илсе таврәннә, текех упәшки патне яман. Нинән амашё ёмёр тәршшәпех ашшәне: «Хәй качча пачә, хәех каччә илсе килчә», – тесе үпкеленә.

«Пирән җемье пысәкчә. Печәк пуртре икә кукка хәйән җемийе, кукаҗипе кукамай, аннепе эпә пурәнаттамәр. Икә сәпка җакса хунаҗчә. Кукаҗи вилсен тепер кукка җемийе яла куҗса килчә. Кукамай пирән пата кәмака сине сыварма куҗрә. Тәвәр пулнине ман валли кәмака тәрринче сентре туса панәччә. җавәнта сывараттам. Куккасен ачисем ветәччә. Эпә 7-меш класра вөрәнме тытәнсан пөр кукка уйрәлсә тухрә, унтан – тепри. Скарлатинапа чирленәрен эпә школа җулталәк каярах кайрәм. Вәта Тимәрсән шуләнче вөрентәмәр, интернатра пурәнтамәр. Пәрре яла Шупашкартан артистсем килчәс. җамраксене ФЗОна пыма чәнсе хәварчәс. Халә те астәватәп: җавән чухне Ольга Ырсөмпе Елена Шорникова мана пөрле пыма үкәтлерәс. Эпә, ништа та тухса курманскер, вярәсла пәлменскер, кайма хәрарәм.

1953 султа пирән яла радио кәтрәс. Унпа ялан «Шурә Шупашкар...» тесе юрлатчәс те, куҗ умне йәлт шурә тәсрен хәпартнә җуртсем тухса тәрәтчәс. Шупашкарта чәваш мана пурәннә пек туйәнәтчә. җак хулана кайма, унта җурт илсе аннепе пурәнма ёмәтленәтте. Вәта Тимәрсән шуләнче 9 класс пәтерсен виҗә юлташ хөрпе Шупашкара кайма шутларәмәр. Пәри вярәсла чухлатчә, җавәнпа ним хәрамасарах тухса килтәмәр. Килтен 5 тенкә парса ячәс. җитрәмәр те – ФЗОна пурне те илмәсчә иккен. Тепер кунхине килме каларәс. Юлташ хөрсем каччә қаяшәнччә, эпә тәхтама уйтрәм. Ара, мана 5 тенкә парса янә-җке, әна ним усаҗәсәр пәтерсен килтисем вәрҗаҗчә тесе шутларәм. Пристаньере кимә айәнче җәр қасрәмәр. Ирхине вәрәннә җәре манән икә юлташ пәрахут сине ларнә та киле каччәс. Эпә ним тәваймасәр уласа макарса юлтәм. ФЗО җуртне кәрсә документсене кәтартрәм, мана вөрәнме илессине каларәс. Тепер уйахран җакәнтах килме хушрәс. Унтан тухсан ништа кайма пәлмәсәр шав малалла утрәм. Майрасәнчен чәвашла уйтатәп – мана әнланмаҗчә. Манән телее, хура сәхман тәхәннә, җәпаталла арсынпа хәра-рәм тел пулчәс. җавсем сул кәтарта ячәс. Эпә пача тепер еңнелле утнә иккен. җапла пәрахут сине ларса Чөмпәре җитрәм. Ай-яй, унтан та киле җитме йывәр пулчә. Вярәсла пәлменни ура хуна-җке. Хам пәр таләк апат симен, хырәм выҗә. Йәрсә җүрерәм. Әнсәртран хамәр ял хөрне тел пултәм. Турри хөрхеннех пуль җав мана. җав хөр пулашнине яла чиперех җитрәм.

җаплах вәхәт җитсен Шупашкара вөрәнме кайрамаха. ФЗОна кәтәм, общежитире пулём пачәс. Пәр пулёмре 14 хөр пурәнтамәр. Пире комбинатра җип арлакан пулма вөрентрәс. Еҗә пите киләшетчә. Вөрәннә вәхәтрах практикәна җүрерәмәр. 1963 султа ФЗО пәтерсен мана комбина-та йышәнчәс. Пәремәш хут станок умне тәрсан савәннипе әна чуптурәм. Еҗәленә вәхәтрах 10-меш класра әс пухрәм. Кунне халә те астәватәп. 1963 сулхи раштавән 12-мешәнче ирхине вөрәнме кайрәм. Еҗә иккәмәш сменәна каймал-лаччә. Хваттере кәрсә җи-пуҗа улаштарас тесе сул урлә қасма тәтәм та – урәх нимән те астумастәп. Икә эрнерен җәс тәна кәнә эпә», – кун-сулне аса илчә Нина Петровна.

Тәватә сул қалаҗайман

Сул урлә қасма тәна хәре машина җапса хәварса вунә метр сәтәрсә кайнә. җакна шәпах Нинәпа пөрле еҗәленә хөрсем курнә. Инкеке лекнә җын кам пулнине сумкинчен палласа илнә. Васақла медпулашу машинипе пөрле милици те җитнә. Машина айәнчен қаларнә чухне Нина юлаш-

җул урлә қасма тәтәм та – урәх нимән те астумастәп

ки сывләшне қаларнә. «Чунә тухрә», – тәнә тухтар макаркан хөрсене кун пирки Нинән амәшне пәлтерме хушса. Хөре морга илсе кайнә. Сул җинче тухтар темшән Нинән аллине тытса чәре таппине татах тәрәсленә. Вәл хулен-хуллен таппине туйнә. Тухтар водителе часрах больницәна кайма хушнә. Морга сул тытнә машина хәвәртләнне пысәклатса реанимаци уйрәмне васканә.

Нинән амәшә патне усал хыпар виҗә кунран җитнә. Вәл пуйәспа Чөмпөртен – Хусана, унтан Канаша җитнә, Шупашкара машина тытса килнә. Вярәсла чухламан хәрама Нинәпа еҗәленә хөрсем пулашнә. Нина аварие лексенех хваттер хуҗи унән япалисене пуҗтарса урама қаларса лартнә, урәх хөрсене хваттере янә.

Амәшә больницәна җитсен хөрне паллайман: сылтәм куҗә шәтса юхнә, тепри җамки сине хәпарса ларнә. Унчченки Нинән сән-питәнчен нимән те юлман. «Манән хөр вилнә, ку ют җын. Унән никам та җуккипе қана мана пәхтараҗчә пулә», – тесе шутланә малтанах. Тәрәссипе, тухтарсем хөре тирпейлә пытарма пултәр тесе операциясем туса пайән-пайән пуҗтарнә.

Икә эрнерен Нина тәна кәнә. Амәшне палласа илнә. Святослав Федоров офтальмолог хөрән икә куҗне операция тунә. Тухтарсем пурпәрах унран җын пуласса шанман. Амәшне те кун пирки қаласа хуна. Анчах Турри Нинәна ку тәнчерен җамрақлах кайма җырман. Хөр ниме пәхмасәр малаллах тапақланнә. Тәватә сул трубка витәр сывласа пурәннән қалаҗайман вәл. Инкек хыҗҗән Нина Шупашкарти, Хусанти больницәсәнче 10 сул сипләннә.

«Мана наркоз юраман, җавәнпа чылай операция укол туса җәс иртнә. Хам йәлтлах курса выртаттам. Хәш чухне операция вәхәтәнче җамрақ практикантсене кәртәтчәс. Вәсем чәтайманнине тухса қаятчәс. Анне Шупашкарта пурәнчә. Инке-

ке лекнә хыҗҗән мана еҗәрен пәр пәчәк пулём пачәс. Анне вара җавәнта куҗрә. Унччен выртса тәма вярән пулман унән, чылай вәхәт манән қаматан җинче апат җисе, урайәнче сыварса пурәннә. Пәрре хөрсем Атәл хөрринче қаларса пәрахнә қравать тупнә. җавна сәтәрсә килсе аннене панә. Пурәнмаләх укса пултәр тесе сывах җыннәма комбината еҗә вырнастарнә. Хусанти больницәра выртнә чухне аннепе җыру җүрәтәтәмәр. Маншән медсестрасем җыратчәс, анне вярәнне – еҗри хөрсем. Пәррехинче вәл ман пата Хусана пычә. «Хөрсем хут татәкә сине адрес җыраса пачәс те, әна җынсене қатарта-қатарта сана шыраса тупрәм», – тәрә вәл. Кайран хәех қилме хәнәхрә. Больницәсәнче 10 сул сипләннә хыҗҗән қаштах җүрәкен пултәм. Ялан қилте ларма йывәр тесе комбината еҗә илчәс. Еҗә йывәраха марччә. Пиләк султан самани арпашәнса кайрә те – пәрахрәм. Унтанпа эпә – иккәмәш ушқәнри сусәр.

Тепре вилсе чөрәлнә эпә. Шәл қаларнә чухне аялти янах та пөрле тухса үкме тытәннә. Мана виләрен аран җәлса хәварнә. Тәна кәрсен тухтар мана: «Үкес мар тесе тимәр сәнчәртан епле яраса тытатән – малашне сәнән пурнәсәна җавән пекех аләра тытса пыма вөрәнмелле», – тәрә. җапла тапақланма тытәнтам. Иртнә ёмәрән 80-меш суләнсәнче куҗ курманнисен пәрләхне лекрәм. Пәр куҗ қана курашь пулсан та пите вулама юрататтам. Пәрре җак обществән библиотекине кайрәм. Унта шәпах пуху пыратчә. Пуху хыҗҗән мана хәшә-пәри қиле әсатса яма уйтрә. Вәт җапла пулашнә җынсене пулашасси. Тепрехинче пәр суқкәр учителя куҗ курманнисен улахне ләсә яма уйтрәс. Унта қупәс қалакансем, юрлакансем, тәрлә алә еҗә тәвакансем пурринчен теләнтәм. җавән чухне пәремәш хут «Белым снегом» юрра юрласа патәм. 1984 султа җак ушқәнри шутланса тәрәтәп. Общество фольклор ушқәнне йәркелерә. Мана врачем юрлама хушмаҗчәс, сас қаллах пәтәсрен хәратчәс. Анчах пәра-хаймарәм. «Шевле» фольклор ушқәнәнче 40 сул юрлатәп», – чуна витерсә малалла қалаҗрә Нина Юрьева.

җемье җавәрнә

42-ре чухне Нина Петровна җемье җавәрнә. 1982 султа куҗ курманнисен обществине Чәваш Еңри паллә үнерҗән Элли Юрьевән шәллә Хәдҗи-Абрек Михайлович пынә. Вәл та пиччәшә пекех пите пултарулла художник пулнә. җав вәхәтрах прозәра, поэзире, литературәра та паләрнә. Анчах 1981 султа Хәдҗи-Абрекпа пысәк инкек пулнә. җывәх җынних унән куҗне укуспа сапнә. Вун икә операция тунә пулсан та вәл суқкәр юлнә. җаплах хуҗәлса үкмен, куҗ курманнисен обществинче те хәйән пултару-ләхәпе савәнтарнә. Пәррехинче Нинән Хәдҗи-Абрекпа та қилне әсатма тивнә. Анчах қиле утас вярәнне вәсем Атәл хөррине уҗәлма кайнә. җапла вәсем җывәхрах паллашнә. Арҗын пөрле пурәнма уйтсан Нина қулса янә. «Әсә манән сән-пите курсан җухрәм аяқан тарнә пулайтән», – тәнә вәл. «җыннән сән-питпе мар, чунпа илемлә пулмалла», – тәнә Хәдҗи-Абрек. 1987 султа вәсем пәрләшнә. Хәдҗи-Абрек Юрьев пәр вәхәт куҗ курманнисен обществине ертсе пынә. Анчах, шел те, Юрьевсене пөрле нумаи пурәнма пурмен. Ултә султа Хәдҗи-Абрек сасартәк чәре чирәпе аптараса пурнәсран уйрәлнә.

«Мәшәр җәре кәрсен маншән тәнче йәтәнса анчә. Унсәр малалла пурәнмаҗастәп, вилетәпех пуль тесе шутларәм. Юртә, сума анне пулчә. Тәрәссипе, мана ёмәр тәршшә-пех вәл хавхалантарнә, пуҗ усма паман. Анне 2013 султа, 89-а қашт җитәймәсәр, җәре кәчә. Эпә вара, аварире йәлт ләсканса пәтнәскер, кәлеткене пуҗтарса җын пулнәскер, пурәнатәп. Пурәнатәп қана мар, пурнәс таппинчен юлас мар тесе тәрәшатәп. Юрлатәп, ташлатәп, җынсене ташлаттаратәп. «Шевле» фольклор ушқәнәпе тәрлә уява, интернатра пурәнкан ачасем валли җәнә сул уявне йәркеләнә җәре хушәнатәп, спонсорсем шыратпәр. Қашни уйәх вәсәнче кәснерниқун Шупашкарти Лев Толстой ячәллә библиоте-қана пухәнәтпәр.

Раштавән 12-мешәнче эпә сусәра тухнәнрапа 60 сул җитет. Халә эпә – 78 султа. Хәшә-пәри ман пек сусәр җын ун чухлә пурәнмаҗастә те пултарә. Пурнәсә юратсан, әна аләран вәсәртәс мар тесе тәрәшсан вәл санран ништа та тараймә», – хәйән қалаҗәвне җакән пек җирәп сәмахсемпе вәсәләрә Нина Юрьева.

Валентина ЯКОВЛЕВА.

Нина ЮРЬЕВА архивәнчи сән үкерчәк.